

KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Ostanov Shuxrat Sharifovich,
Buxoro davlat universiteti, Psixologiya va sotsiologiya kafedrasida dotsenti,
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologlar tomonidan hanuzgacha katta e‘tibor qaratilgan va kreativlik muammosi yoritilgan. Shaxs psixologiyasi manfaatlarini doirasiga salohiyat muammosining kiritilishi ma‘lum oqibatlariga olib keladi. Ijodiy salohiyat tushunchasi haqidagi tadqiqotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tendensiya, art-terapiya, kreativlik, shaxs xususiyati, ijodiy salohiyat, psixologik xususiyat.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ

*Ostanov Shuxrat Sharifovich,
Buxarский государственный университет, доцент кафедры психологии и социологии, Доктор философии в области психологии (PhD)*

Аннотация: В статье рассматривается проблема творчества, которая до сих пор находится в центре внимания психологов. Включение проблемы потенциала в интересы индивидуальной психологии имеет определенные последствия. Представлено исследование концепции творческого потенциала.

Ключевые слова: направление, арт-терапия, творчество, личность, творческий потенциал, психологические особенности.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY

*Ostanov Shukhrat Sharifovich,
Bukhara State University, Associate Professor of the Department of Psychology and Sociology,
Doctor of Philosophy in Psychology (PhD)*

Resume: The article deals with the problem of creativity, which is still in the center of attention of psychologists. The inclusion of the problem of potential in the interests of individual psychology has certain consequences. The study of the concept of creativity is presented in the article.

Key words: direction, art therapy, creativity, personality, creative potential, psychological characteristics.

Mavzuning dolzarbligi: Salohiyat tushunchasi murakkab toifaviy birlikdir. Ijodiy salohiyat tushunchasi mazmunining psixologik talqinini ko‘rib chiqishdan oldin «salohiyat» tushunchasi ta‘rifiga e‘tibor qaratamiz.

Xorijiy so‘zlar lug‘atida (1989 yil nashr) salohiyat denotati quyidagicha izohlangan. Potensial (lotincha potentia - kuch, quvvat) umumilmiy universal ilmiy kategoriya bo‘lib, mavjud vositalar, resurslar, imkoniyatlar majmuini anglatadi.

Xorijiy so‘zlar lug‘ati (2000 yil nashri) salohiyat tushunchasini har qanday jihatdan qudrat darajasi, har qanday sohadagi mavjud vositalar, imkoniyatlar yig‘indisi sifatida izohlaydi.

N. Yu. Shvedova tahriridagi rus tilining izohli lug‘ati salohiyatning quyidagi ta‘rifini beradi. Salohiyat - bu ichki imkoniyatdir.

A. M. Proxorov tahririda nashr etilgan Sovet ensiklopedik lug‘at (1989 yil nashri) quyidagi ma‘lumotni beradi: «Salohiyat - har qanday vazifani hal qilish, alohida shaxs, jamiyat yoki davlatning ma‘lum bir maqsadiga erishish foydalanish mumkin bo‘lgan manbalar, imkoniyatlar, mablag‘lar, zaxiralar.

Shunday qilib, «salohiyat» tushunchasining semantikasi har qanday sohada

muayyan maqsad uchun foydalanish mumkin bo'lgan mavjud manbalar, imkoniyatlar, vositalar, resurslar majmuining mavjudligi bilan belgilanadi.

Tabiiyki, salohiyat muammosi insonni, uning xulq-atvori, faoliyati, ayniqsa, shaxsiy va kasbiy yutuqlarini o'rganuvchi fanlar e'tiborini o'ziga jalb qilgan. Uning mazmuni bo'yicha tadqiqot natijalarini qisqacha ko'rib chiqamiz.

Psixologlar uzoq vaqt davomida inson salohiyatini dolzarblashtirish muammosiga qiziqish bildirib kelishmoqda. Maslou o'zining shaxs nazariyasiga inson tabiatining salohiyatlilik nuqtai nazarini asos qilib olgan. Merfi va Rodjers ham o'z-o'zini tartibga solish qobiliyatiga e'tibor berishgan. Ollport o'z-o'zini rivojlantirish uchun insonda tabiiy qobiliyatlar borligi haqida yozgan.

Biroq, zamonaviy psixologiya Maslou, Merfi, Rodjers va Ollport davriga qaraganda ancha keng qamrovli xulq-atvor, kognitiv va ijtimoiy fanlar bo'yicha to'plangan bilimlardan foydalanishi mumkin. Bu muhim afzalligi hisoblanadi. Inson salohiyatini yuksaltirishning eng samarali yo'li - shaxs faoliyatining determinantlari va mexanizmlarini tushunishdir. Ularni tushunish orqali o'zgarishi mumkin bo'lgan ruhiy jarayonlarni va inson farovonligi uchun ularni o'zgartirishi mumkin bo'lgan psixologik omillarni aniqlash mumkin bo'ladi. Psixik mexanizmlar va va ularga ta'sir etuvchi omillarni ilmiy o'rganish insonparvarlik maqsadlariga to'liq mos keladi.

Psixologik tadqiqotlarda shaxsiy salohiyat yoki «salohiyat» muammosi asosan «qobiliyat» ga nisbatan ko'rib chiqiladi. Salohiyat sohasi shaxs rivojlanishida eng muhim belgilovchi vazifalarni bajaradi. Salohiyat shaxsiy rivojlanishning eng muhim «boshlang'ich» shartlarini anglatadi, ma'no shakllanishi va vaqtinchalik istiqbolning manbai bo'lib xizmat qiladi.

N.F. Vishnyakova, A.Golraski, P.F. Kravchuk, V.M. Pozdnyakov, Y.A.Ponomarev, E.Yakovleva lar tomonidan olib borilgan psixologik tadqiqotlarga ko'ra, salohiyat sohasiga quyidagilar kiradi:

- shaxsning tabiiy xususiyatlari (tug'ma yoki tabiiy mayllar, anatomik va fiziologik shart-sharoitlar, shaxsning rivojlanishini belgilovchi periferik va markaziy asab tizimining irsiy xususiyatlari);
- qobiliyatlar (teng kuch va vaqt sarflaydigan, boshqalarga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan insonning potensial imkoniyatlari);
- shaxsning yo'nalganligi (shaxs faoliyatini yo'naltiradigan va yuzaga kelayotgan vaziyatlardan nisbatan mustaqil bo'lgan barqaror motivlar majmui);
- shaxsiy kuch (potensial imkoniyatlarni, qiyinchilik va to'siqlarni bartaraf yetish qobiliyatini, kuchli irodali sifatlarni ifodalovchi ko'rsatkich).

Dolzarblik sohasiga bu mualliflar sifat jihatidan yangi, transformatsiyalangan salohiyatli, ya'ni ayni paytda haqiqiy faoliyat, muloqot, munosabatlar va o'zaro ta'sirda faoliyat ko'rsatadigan imkoniyatlarni kitishadi.

N.F. Vishnyakova, L.Ya.Dorfman, P.F. Kravchuk, A.Dj. Kropli, Y.A. Ponomarev, Y.L.Yakovlevaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, shaxsning salohiyatli va dolzarb sohalari o'rtasida dialektik aloqalar mavjud. Rivojlanish jarayoni salohiyatlidan dolzarbga va dolzarbdan salohiyatliga qarab borishi orqali amalga oshiriladi. Shaxsiy rivojlanish har ikki sohada, o'zaro aloqadorlikda amalga oshirilsa, progressiv bo'lishi ta'kidlanadi. Salohiyatlisi muayyan shart-sharoitlar mavjud bo'lsa, ulardan eng muhimi shaxsning faolligi bo'lsa dolzarblashishi va real holga aylanishi mumkindir.

Amaliy psixologik tadqiqotlarda shaxs salohiyatini o'rganish R.Berns, L.Nikiforov, V. Kalveyt, F. Klike, G. Noyner, B.A. Frolov va boshqalarning mehnat faoliyati bilan bog'liq.

Bunday holda, salohiyat tavsifiga eng muhim xususiyatlari ish qobiliyati, samaradorlik, murakkab maxsus qobiliyat, yuqori motivatsiya, faoliyat yo'nalishi va tajriba kiradi.

N.F. Vishnyakova, P.F. Kravchuk, Artur Dj. Kropli, V.A. Petrovskiy, M.Pozdnyakov, S.Y. Stepanov, E.JI. Yakovlevalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatishicha,

shaxsiy salohiyat o'ziga xos tizimi bo'lib, bir nechta tarkibiy qismlar (salohiyat turlari)dan iborat:

- biologik salohiyat;
- psixologik salohiyat;
- xarakterologik salohiyat;
- shaxsiy tajriba salohiyati;
- shaxsning yo'nalganlik salohiyati;
- ijodiy salohiyat.

Jismoniy va aqliy faoliyat, ishlash va barqarorlikka katta ta'sir ko'rsatadigan insonning biologik salohiyati asosiy hisoblanadi. Bu salohiyatning resursligi shaxs faolligi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu salohiyat resurs «tabiat tomonidan berilgan» bo'lsada, maqsadli o'z-o'zini rivojlantirish orqali oshirilishi mumkin.

Psixologik salohiyat ruhiy jarayonlarning resurs xususiyatini aks ettiradi: xotira, diqqat, tafakkur, tasavvur va hissiy va irodaviy sohaning hajmi va xususiyatlari. Bu salohiyat shaxsning maxsus qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning ochib berilishi tegishli qobiliyatlarning rivojlanishi bilan belgilanadi.

Xarakterologik salohiyat faollik, maqsadga intilish, qat'iylik va irodalilik kabi xususiyatlarning rivojlanish darajasida namoyon bo'ladi. Bu salohiyat tabiiy xossalarga ham bog'liq bo'lib, muhim to'ldiriladigan resurs sig'imiga ega, chunki muayyan xarakter xislatlari o'zidan-o'zi shakllanishi, ya'ni tarbiyalanishi mumkin.

Shaxsiy tajriba salohiyati deyarli cheklanmagan resursni to'ldirish xususiyatiga ega. Tajriba, yangi bilim va ko'nikmalar hayot davomida egallanadi va bu jarayon jadal sur'atlar bilan rivojlanishi mumkin.

Shaxsning yo'nalganlik salohiyati shaxsiy standartlar va etalonlar, maqsadlar va shaxsiy ma'nolar bilan bog'liq bo'lib, akmeologik mazmunga ega. Hozirgi vaqtda psixologiyada shaxsning yo'nalganligi deganda shaxs faoliyatini yo'naltirib turuvchi va yuzaga kelayotgan vaziyatlarga nisbatan mustaqil bo'lgan barqaror motivlar majmui tushuniladi. Shaxsni yo'naltirishda ongli motivlar asosiy rol o'ynadi. Yo'nalganlik quyidagi ierarxik jihatdan bog'langan shakllarda namoyon bo'ladi: intilish, istak, qiziqish, moyillik, ideal, dunyoqarash, e'tiqod.

Ma'lumki, istiqbolli faoliyat murakkab muammolarning nostandart yechish zaruriyati bilan bog'liq bo'lsa, unda shaxsning ijodiy salohiyati haqida gapirish mumkin. Tadqiqotchilar (N. F. Vishnyakova, P. F. Kravchuk, V. A. Petrovskiy, V. M. Pozdnyakov, A. A. Stepanov, Ye. L. Yakovleva, va boshqalar)ning ta'kidlashicha, yirik ko'lamdagi faoliyat, yangi texnologiyalar va algoritmlar yuksak ijodiy salohiyatga ega kishilar tomonida tezroq va samarali o'zlashtiriladi.

Shaxsni tavsiflashning tizimli yondashuvi tarkibiy va sabab-oqibat aloqalarini o'z ichiga oladi, bu esa uning mohiyatiga zid kelmaydi va uni integral yaxlitlik sifatida tavsiflaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, ijodkorlik bo'yicha juda katta hajmdagi ilmiy ishlar borligiga qaramasdan, faqat ayrim psixologlar va pedagoglar shaxsning ijodiy salohiyat tushunchasini tizimni shakllantiruvchi omil sifatida ajratib ko'rsatishgan.

Rivojlanish haqida faqat miqdoriy emas, balki xususiyatlarning sifat o'zgarishlarini ham o'z ichiga oluvchi hodisa sifatida gapirar ekanmiz, shaxsning ijodiy salohiyati rivojlanish ko'rsatkichlarini aniqlash zarur deb hisoblaymiz.

Nazariy tahlilni amalga oshirishda biz ijodning turli xil ta'riflari bir narsada umumlashganiga guvoh bo'ldik: ijodiy salohiyatni amalga oshirish va rivojlantirish yangi (moddiy yoki ma'naviy sohada) narsalarni dunyoga keltirishga bog'liq ekan. Inson individualligi betakror va noyobdir. Shaxsning individualligini ro'yobga chiqarish - bu ijodiy harakat, insonning ijodiy imkoniyatlarini, ijodiy resurslarini ochib berishdir.

«Kreativ akmeologiya» va «Kreativ psixopedagogika» asarlari muallifi N. F. Vishnyakova shaxsning ijodiy salohiyati kreativ komponentlarning orientatsiya, qadriyatlar va shaxs manfaatlari bilan bog'liqligi tabiati bilan belgilanganligini qayd

etadi. U nazariy qoidalarga asoslangan shaxsning ijodiy salohiyati dinamikasini aniqlashga mo'ljallangan testni ishlab chiqqan bo'lib, unga ko'ra shaxsning ijodiy salohiyati murakkab psixologik tuzilma hisoblanib, "men"- Ideal bilan bog'liqlikka egadir. Muallifning fikricha, inson ijodiy salohiyatining rivojlanishi kreativ komponentlarning o'zgarishi bilan bog'liq.

Adabiyotlar tahliliga asoslanib, shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirish ko'rsatkichlaridan biri sifatida kreativ va motivasion ko'rsatkichlarning o'sishiga yordam beradigan «Men»-idealning o'zgarishini aniqlashimiz kerak. Shaxs ijodiy salohiyatining rivojlanish mezonlarini aniqlash muammosiga oid adabiyotlarni tahlil qilishda davom etib, V.V.Davidov tadqiqotlariga e'tibor qaratish mumkin. U o'z navbatida, kreativ komponentning shaxs ijodiy salohiyati tuzilishidagi rolini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yuksak ijodiy salohiyatga ega insonlar rivojlangan tasavvur, kuchli sezgi, o'z-o'zini ifodalashga intilish, nostandart va unumli fikrlash, yangilik va o'z resurslarini faoliyat jarayonida safarbar eta olish qobiliyati bilan ajralib turadi.

N.F. Vishnyakova insonning ijodiy salohiyatining sakkizta asosiy tarkibiy qismini ko'rsatib o'tgan: originallik, tasavvur, sezgi, ijodiy fikrlash, hazil, empatiya, qiziqish va faoliyatga ijodiy yondashuv.

V. A. Molyako shaxs ijodiy salohiyatining quyidagi tarkibiy qismlarini sanab o'tgan:

- taraqqiyotga va ma'naviy yuksalishga intilish;
- yangi, yoki g'ayrioddiy narsaga duch kelganda hayron qolish qobiliyati yoki sarosimaga tushish;
- yangi bilimlarni tez egallay olish qobiliyati;
- muammoni to'liq anglay olish, uning holatini nazorat qilish;
- spontanlik, oddiylik;
- spontan egiluvchanlik;
- originallik;
- divergent fikrlash;

Yangi tajribaga nisbatan ochiqlik, qabul qiluvchanlik.

Dj.Gilford va Ye.P. Torrens ijodiy fikrlash (yoki divergent fikrlash; yo'naltirilmagan fikrlash) insonning ijodiy salohiyatining tarkibiy qismi sifatida kelishi mumkin, deb hisoblashadi. Bu esa konvergent fikrlashdan farqli o'laroq, yuzaga kelgan muammoni hal qilishning bir necha yo'llarini, variantlarini va usullarini topishga imkon beradi. «Turli yo'nalishlarda fikrlash qobiliyati», «kenglikda fikrlash» deb belgilangan divergent fikrlash muammolar, vazifalarni hal qilish va nostandart vaziyatlardan chiqish uchun kengroq «maydonga» chiqish hodisasiga muvofiq keladi.

Ijodiy fikrlash mezonlari sifatida mualliflar ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik (og'zaki va tasviriy ijodiy fikrlash uchun) va ishlab chiqilganlik (tasviriy yoki majoziy ijodiy fikrlash uchun ijodiy jarayonni majoziy, tasviriy material, majoziy belgilar bilan amalga oshirishga imkon beradi) ko'rsatib o'tilgan. Bo'lajak o'qituvchi shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirishni eksperimental o'rganishga bag'ishlangan ikkinchi bobda shaxsning ijodiy salohiyatining tarkibiy qismi bo'lgan ijodiy fikrlash mazmuni va ko'rsatkichlarini o'lchash masalasi tahlil qilingan.

Adabiyotlar:

Арт-терапия /сост. и общая редакция А.И. Копитина. - СПб.: Питер, 2001

Брушлинский А.Б. Психология мышления и проблемное обучение. - М.: Знание, 1983 -96 с.

Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта // Психология мышления / Под ред. А.М. Матюшкина. М.: 1965. -С 433-456.

Гатанов Ю.Б. Курс развития творческого мышления (по методике Дж. Гилфорда и Дж. Рензулли): Первый год обучения (для детей 6-10 лет). — СПб: ГП «Иматон», 1996. - 84 с.